

De jas van de historicus

Wim Willems over Van wie is de geschiedenis?

Dit voorjaar verscheen van de hand van Wim Willems het boek *Van wie is de geschiedenis? Bekentenissen van een biograaf*. Een persoonlijk verhaal trapt de geschiedenis beter op zijn staart dan een kunstmatig groepsportret, aldus Willems. Afkomstig uit een arbeidersgezin waarin niet gelezen werd, heeft hij zich als wetenschapper verdiept in minderheden, zoals zigeuners en Indische Nederlanders. Het boek toont aan hoe afkomst, ervaringen en werkwijze van invloed kunnen zijn op het beeld van het verleden.

In Van wie is de geschiedenis? beschrijft u ervaringen die u in uw loopbaan als historicus hebt opgedaan. Hebben we met een nieuw genre te maken: een professionele Bildungsroman?

‘In 1988 las ik *Een jaar in scherven* van Koos van Zomeren, een boek waarin deze journalist en schrijver reflecteert op zijn ambacht en zijn positie als auteur. Hij legt verantwoording af over de keuzes in zijn leven, zijn politieke stellingnames en zijn voor- en afkeuren. Ook keert hij terug naar de belangrijke mensen in zijn jeugd in Herwijnen, die hij met veel liefde uit zijn geheugen opdiept. Zelf ben ik tien jaar geleden teruggekeerd naar mijn jonge jaren als zoon van een Haags arbeidersgezin, wat leidde tot de boeken *Stadskind* (2003) en *Stadsblues* (2005). Later wist ik mij via de avondschool toegang te verschaffen tot de universiteit. Als vervolg op die twee boeken had ik de behoefte om ook mijn ontwikkeling als historicus te schetsen. Hoe heeft de wetenschap mij gevormd, en wat heb ik op mijn beurt gedaan om die wetenschap te vormen? “Ken u zelf”, zei het orakel van Delphi – in die opdracht herken ik mij.’

De titel van uw boek is een vraag. Kunt u uitleggen waarom u voor die vraagvorm hebt gekozen?

‘Zoals het beeld op de omslag al suggereert, geschiedenis is een jas die verandert door de drager ervan. Het is heel vaak een kwestie van perspectief hoe we aspecten van het verleden interpreteren. Wie bijvoorbeeld over migratie schrijft, kan het verwijt krijgen: u begrijpt het niet echt, want u bent niet een van ons. De werkelijkheid die mensen ervaren, valt niet te doorgronden door historici die haar achteraf reconstrueren. Het gaat om gevoelens, ervaringen en (meetbare) feiten - en die vallen niet samen.’

Bent u een Huizinga-adept met zijn definitie van de geschiedenis?

‘Ik ben geen uitgesproken adept van Huizinga, maar heb wel bewondering voor zijn hoge inzet en zijn hoogstpersoonlijke stijl. Vakhistorici zijn te vaak gericht op alleen de inhoud, met verwaarlozing van de vorm. Ze verslaan

het verleden, in plaats van erover te vertellen. In dat opzicht zouden ze veel kunnen leren van de narratieve principes van de literatuur. Huizinga was een beoefenaar van de geesteswetenschappen in de breedste zin van het woord, en is daarom nog altijd een voorbeeld.'

Bouwstenen

De pijler in uw benadering van het verleden is het persoonlijk verhaal. Kunt u enkele andere belangrijke bouwstenen voor uw werkwijze noemen?

'Ik ben gevormd door de studie literatuurwetenschap. Door de enthousiaste verhalen van mijn vrouw, die geschiedenis studeerde, besloot ik om ook bijvakken in die studierichting te volgen. Daar raakte ik geïnspireerd door de colleges van hoogleraar Dik van Arkel, die naar verklaringen zocht voor gewelddadige vormen van racisme. Het verschijnsel van maatschappelijke uitsluiting zou uitgroeien tot een rode draad in mijn werk. Pas later ontstond mijn interesse voor de weerbaarheid en vitaliteit die mensen ten toon kunnen spreiden. Die kunst van het overleven werd een tweede leidraad.'

In het boek schrijft u veel over uw eigen gedachten, gevoelens, ervaringen die u bij bepaalde personen had. Waarom is het zo belangrijk om dat te noemen?

'Niet alleen gaat geschiedenis over mensen, degenen die het vak uitoefen zijn er ook zelf door bepaald. Mijn afkomst, mijn milieu, het leven met mijn vrouw en vrienden, zijn van beslissende invloed geweest op de manier waarop ik mijn vak uitoefen. Wij zijn geen waardenvrije spoorzoekers die feiten verzamelen en rangschikken. Hoe wij kijken en ons materiaal ordenen wordt mede bepaald door ons gemoed, onze persoonlijkheid. Vandaar dat ik de lezers in dit boek binnenvoer in het spiegelpaleis van mijn gedachten door de decennia heen.'

Kunt u een werk noemen dat goed bij deze benadering past?

'In *Maerlant's wereld* (1996) reconstrueert Frits van Oostrom even helder als precies het middeleeuwse universum van de dichter Jacob van Maerlant. Hij brengt zijn sociale netwerk in kaart, ontruikt het gedachtegoed van tijdgenoten aan de vergetelheid, volgt de ontwikkeling van zijn hoofdpersoon op de voet en plaatst diens nagelaten werken in het literaire en wetenschappelijke klimaat van die tijd. In

zijn boek geeft Van Oostrom zijn lezers toegang tot een uniek oeuvre, maar ook tot een mens van vlees en bloed. Met die benadering voel ik mij sterk verwant.'

Biograaf of historicus

U bent hoogleraar sociale geschiedenis, een titel waarin de historische wetenschap duidelijk door klinkt. Als u kijkt naar meer recent werk zoals Tjalie Robinson. Biografie van een Indo-schrijver, Het Haagse gevoel of Honderd jaar heimwee zouden mensen u misschien meer als biograaf of chroniqueur kunnen beoordelen. 'Dat denken in genres zegt me weinig. Zoals iemand tegelijk Marokkaan, Nederlander en Hagenaar kan zijn, zo geldt dat ook voor mij in de wetenschap. Ik ben de chroniqueur van mijn eigen leven, bericht over reiservaringen, heb elf jaar over geschiedenis geschreven in de *Haagsche Courant*, recensies over literatuur in diverse bladen – en ik publiceer boeken als professioneel historicus. Wat ik bovenal ben, is schrijver van non-fictie.'

Biografieën, of persoonlijke verhalen, vormen misschien een kwetsbaar genre: voor historici niet wetenschappelijk genoeg omdat ze vragen om meer context en voor literatoren niet literair genoeg. Is dat een clichébeeld of herkent u iets in deze omschrijving?

'Het lijkt me, eerlijk gezegd, een achterhaald beeld. In het Angelsaksische taalgebied zijn biografieën altijd populair geweest, maar Nederland is al jaren met een inhaalslag bezig. We hebben zelfs een wetenschappelijk Biografie Instituut in Groningen. Velen wagen zich aan het genre. Literatoren, journalisten, politologen, historici en literatuurwetenschappers. Zolang iemand zijn methode maar toelicht en zijn bronnen verantwoordt, is er niets aan de hand. Uiteindelijk gaat het om kennis, inzicht, empathie met het onderwerp en een heldere stijl. En daar zijn geen opleidingen voor.'

Daan Schuijt is hoofdredacteur van Kleio.

Links: Wim Willems, foto Frank Jansen. Onder: Tekening uit Tjalie Robinson, *Een land met gesloten deuren*. Tekening Peter van Dongen.

Een identiteitskaart van de Joodse Rachel Barzam, die in het nieuwste boek van Wim Willems voorkomt.

Onderwijs

Wat kunt u zich nog van de geschiedenislessen op de middelbare school herinneren? Wanneer begon het verleden voor u te leven?

‘Mijn beelden over de geschiedenis wortelen in lessen op de lagere school: de moord op Bonifatius bij Dokkum (754), Floris V (‘der keerlen god’) door de edelen vermoord in 1296. De schoolplaten van Isings aan de muur van de klas, visuele iconen van het verleden. Een school met de Bijbel, waar we opgroeiden met religieuze en nationale martelaren. Grote mannen met een ideaal, waarmee ik mij als jongeling identificeerde. Dat daarachter een geheel andere werkelijkheid schuilging, die ook aan mijn leven raakte, werd ik me voor het eerst bewust tijdens de colleges van Van Arkel. Hij ontstak het heilig vuur van mijn nieuwsgierigheid naar patronen van menselijk gedrag. Maar pas toen ik de pen zelf ter hand nam, de archieven indook en mensen ging interviewen, ging de geschiedenis voor mij leven. Zelf doen is het parool.’

‘Toen ik mensen ging interviewen, is geschiedenis gaan leven’

Stel, u wordt gevraagd om mee te denken over een nieuw eindexamenonderwerp voor havo/vwo. Kunt u een concreet onderwerp noemen?

Nederland en zijn koloniën, met als inzet een verwijding van het begrip ‘nationale geschiedenis’. In dat examen zou de nadruk niet alleen moeten liggen op de cultuur en levensstijl van blanke Nederlanders (Batavieren!), maar ook op Nederlanders uit de koloniën met (in meerdere opzichten) een andere kleur. Inspiratie en lesstof valt te ontleen aan de website www.vijfeeuwenmigratie.nl.

Welke onderdelen, inhoudelijk of gericht op vaardigheden, zouden getoetst moeten worden?

‘Het toepassen van kennis over de grotere nationale geschiedenis op de eigen familie- of lokale geschiedenis. Interview bijvoorbeeld ouders of bekenden over hun verleden. Toets hun ervaringen aan literatuur of krantenberichten. Maak er een verslag over of een minidocumentaire.’

Voor veel leerlingen lijkt het vak geschiedenis een grote verzameling van feiten, jaartallen en personen. Kunt u hen uitleggen dat geschiedenis meer dan dat is?

‘Momenteel ben ik, samen met mijn collega

Hanneke Verbeek, bezig met een onderzoek naar het vooroorlogse leven van Joden in Scheveningen. Wie aan Joden denkt, denkt aan de Shoah, de vernietigingsmachine van de nazi's. Er is veel geschreven over de wijze waarop dat regime vanaf 1933 tot 1945 heeft geprobeerd om het leven van Joden in Europa systematisch van de kaart te vegen. Het gaat om zes miljoen slachtoffers, de kampen, de bewijzen voor vergassing en de nasleep van dit twintigste-eeuwse drama. Iedereen kent de getallen, de feiten en de namen van de beulen. Maar het Joodse leven dat zich in de halve eeuw daarvoor afspeelde, overal in Europa, dus ook in Nederlandse steden en dorpen, verdwijnt achter die sluier van de Shoah. Wij proberen om vijftig families die begin jaren veertig in één straat in Scheveningen woonden, terug in de tijd te volgen. Alleen door hun levens tot in detail te reconstrueren – voor zover dat mogelijk is – krijgen zij hun rechtmatige plek in het geschiedverhaal terug. Ik kan het niet genoeg benadrukken: de geschiedenis gaat over u, over mij en over onze voorouders. Alleen door dat besef over te brengen, ontstaat identificatie met het heden, zowel als met het verleden.’ ■

Wim Willems, *Van wie is de geschiedenis?*

Bekentenissen van een biograaf. (Bert Bakker, Amsterdam, 2013), 320 blz., € 29,95
Eind 2015 verschijnt *Rachel of Hoe een stad zijn Joodse verleden herontdekt* door Hanneke Verbeek en Wim Willems.

